

G. Czimmer Anna:

Asszonyi dolgok Kupuszinán

Ha Kupuszináról esik szó, hamarabb halljuk emlegetni asszonyaikat, mint az embereket. Miért? Mert az a szóbeszéd járja róluk, hogy ott az asszonyok viselik a kalapot a háznál.

A városi ember, aki ezt az előítéletet viszi magával Kupuszinára, hallgatagon ballag az utcán és megfogadja, hogy nem kérdez semmit, nem csodálkozik semmin és nem tesz megjegyzést semmire. Így télidőben igencsak együtt van a család apraja-nagyja és a házakon belül nagy divánózások kerekednek. Sok minden szóba kerül és mindenképpen sokféle tanúsága akad az asszonyok és az emberek dolgának.

Az utcán hallgatagon ballagó jövevény első benyomásait a házak elejéről szerzi. A hófehérre meszelt kis parasztházak sorait sok újabb divatú, nagyablakos s műkölapokkal kirakott falú ház tarkítja, színes olajfestésű ablakokkal, kapukkal. Amikor az ember egy ilyen ház elé ér, s azt látja, hogy a tarka műburkolat még a ház lábán túl, a járda ereszalatti részére is ráterjed és ez is, meg a téglajárda is ragyogó tisztára súrolt és agyaggal körülmázolt, mint a konyhapadló — akkor meglepedezik fogadalmáról és önkéntelenül kiszalad a száján a csodálkozás: „Rendes gazdája van ennek a háznak, még az utcát is súrolja!” Mindjárt meg is kapja az oktatást, amiért annyit sem tud, hogy „nallány van a háznál”.

A házaknak ez a néma és avatatlanok számára titkos jelbeszéde az első tanúság a kupuszinai asszonyok mellett. Nem a nőuralom tanúsága, hanem az ízlésé és a szorgalmas kezeké.

A kupuszinai „nallányok” szombatontként súrolják, fényesítik és mázolják a házelejét és a járdát, úgy ahogy egykor anyjuk csinósította. Szívesen is fordul be a legény az ilyen házba vasárnap délután meg csütörtökön este. Mert ilyenkor szokott a fiatalság összejönni a házaknál „divánózni”. A lányok más napokon is összeülnek.

Mutogatják egymásnak pántlikáikat, gyöngyeiket, szoknyáikat és kötényeiket, próbálják a hajbavaló színes „bukrokat”, hogy eldöntsék, melyiket vegyék fel a táncba. Vízfestékekkel színezett fényképeket nézegetnek, ki-hogy van eltalálva rajta. Valaki a faluban abból él, hogy fényképeket színez, negyven dinárjáért darabját. Kinevetik, hogy csak ennyit kér, mert többet is megadnának érte. A lányok kezében hamarabb lehet kártyát látni, mint kézimunkát. Ártatlan durákat játszanak, nagyokat nevetnek. Varrogatni, kézimunkázni csupán a nyolcosztályú iskolába járó 10—14 éves lányokat látni. Polgári virágfűzésekkel előnyomtatott keszkenőket, komatálkendőket, virágkosaras, cicás vánkostetőket tarkáznak ki slingelőpamuttal, egyszerű száröltéssel. Eredeti tervezéseknek, népi motívumoknak nyoma sincs. Nem érek rá, mondják.

A nagy lányoknak igen sok idejét leköti az ezerráncú szoknyák lerakása meg az alsószoknyák keményítése, vasalása. Mert a kupuszinaí női viselet reprezentációs darabja a szoknya.

— „Melyik szoknyám vegyem fel?” Ez az állandóan felszínen levő kérdés, mely mindennap annyiszor vetődik fel, valahányszor a nagylány kilép a házból. Színekben és mintákban tobzódna ezek a rózsásdelin, kásmir, kockás, moldon, virágos- és törökcic leányálmok. Hej, ha beszélni tudnának ezek a narancsszín, borszín, viola- és ég-színű szoknyaköltemények! Elmondanák, hogy min mennek keresztül a leány és asszonykezekben addig, amíg eljutnak odáig, hogy a nagylány vagy a menyecske derekán ringjanak. A kész szoknyák beszélnek, tanúbizonyságot tesznek gazdáik felől, azok pedig elmondják, hogyan készítik őket.

Igazi asszonydolog ez. Kezdődik a keményítő készíttéssel. A sok krumplit meghámozni, megreszelni, a sok vizet húzni rája és váltogatni rajta. Azután vigyázva szárítgatni, összetörni, megsztálni. A borakszot vándor árusoktól veszi a gondos kupuszinaí lányos anya. Minden asszonyi mesterségre megtanítja a lányát nehogy valaha szemrehányást tehessen neki, mint ahogy a kupuszinaí népdal mondja:

*„Édesanyám volt kend,
Miért nem tanított kend?”*

A szoknyákat a tenyéryni széles „gallér”-mentén rakják le egy centiméteres apró hajtásokba, az asztalon kifeszítve, ügyelve arra, hogy a minta azonos motívumai — virágok, pettyek, kockák — pontosan egymás mellé jussanak a hajtások élein. Ez még emeli a hatását a derékon ringó szoknyának, mert különféle színárnyalatokban játszatja a szoknya felületét és a hajtások közti barázdákat. Ezután következik a „törís” ami a vasalást helyettesíti. Sütés után a még meleg de nem tüzes kemencébe rakják be vagy pedig a meleg tűzhely lap-

jára teszik papíros közé a lerakott és benedvesített szoknyákat. Téglával lenyomtatják és úgy maradnak amíg meg nem száradnak. Az ilyen „törís” rendkívül tartós és nem rongálja az anyagot. A szoknyák anyáról-lányára szállnak örökségül. Mindamellet nagy gond az utánpótlás, mert egy-egy szép darabért 15—20,000 dinárt is kifizetnek. De úgy látszik, hogy a szoknyákban mégis megtalálják a számítást. Mert ami kimegy a leányszoknyákra, az visszajön az asszonyszoknyákon keresztül. Hogyan? Úgy, hogy amit a kupuszinai asszonyok behordanak a városba a piacra árulni, mindannak az ára az asszonyoknak ezer ránc között megbúvó feneketlen asszonyzsebekbe süllyed bele. S az a pénz igen jó helyen marad ottan. Ezt nem vonja kétségbe sem asszony sem ember.

Vasárnap este nyolc órától kezdve áll a tánc a kulturotthonban. A kupuszinai népdal ugyan még a Juhász Pali kocsmájába teszi a táncot, de az régen volt, valamikor Maros teta fiatal korában, amikor még kidanolták, hogy:

*„Jaj de furcsa természete
van a mostani lánynak!
Selyemkendőt köt a nyakába,
büszkén sétál a kocsmába.”*

Akkor még rövid volt a leányélet, mert 15—16 éves korukban már főként alá kerültek a lányok. Az új törvény nem engedi meg a 18 éven aluliak házasságkötését. Eléggé el is kedvetlenedtek a nagylányok — már mint azok, akik már megtalálták a szeretőjüket — mivelhogy a hosszú mátkaság unalmas. Bizony nem nagyon szórakoztató dolog évekig mindig ugyanazzal a legénnyel táncolni. Mert a kupuszinai szokás és erkölcs úgy kívánja, hogy a lány csak a szeretőjével táncoljon. A változó táncosokkal való, lekötelezettség nélküli tánc még nem vált szokássá náluk. De a kupuszinai lányok mégsem zúgolódnak. Csak vállat vonnak: még mindig jobb egy legénnyel táncolni, mint eggyel sem. Mert akinek nincs szeretője, azt sem táncoltatja senki. A táncban kétségtelenül a legény az úr.

Ott állanak a lányok s közbe-közbe forgolódnak táncosukkal négy órán keresztül. Mert a szépen lerakott díszszoknyákban és az alattuk viselt csontkemény alsószoknyákban leülni egyáltalán nem lehet. A kupuszinai lányos anya a nagykendő alatt visz magával puha tartalék szoknyákat is a lánya számára arra az esetre, ha tánc után moziba vgy a kulturterembe mennek, hogy szoknyaváltás után leülhessenek.

Az ünneplőbe öltözött lányon nyolc-kilenc szoknya is van: négyöt színes puha ráncolt alsószoknya, azután három-négy fehér vászon keményített fodros alsószoknya és ezek fölött a rakott felső szoknya.

Mindezeknek a szoknyáknak a derékkötését a „gallérja” körül jó erősen meghúzzák ám, hogy köröskörül szépen domborodjék. Föléje kötik a díszes hosszú kötényt, mely eltakarja a szoknya elülső összevarratlan széleit. A derekat a pendely, a blúz és a pruszlik fedi és tartja kívánatos formában.

Ehhez a kemény viselethez már kicsi korában hozzászoktatják a lánygyermeket. Szívderítő kedves látvány a kislányát öltöztető menyecske. A hat-hét éves kislányt a zsámolyra állítja s úgy köti a derekára a csöppnyi csontkemény fehér szoknyákat és az apróvirágos rakott szoknyácskát, adja rá a piros „trigó-ujjast”. Gangosan fordul körbe-körbe a kicsi lány, miközben anyja igazgatja, húzogatja a szoknyák fodrait, hogy mind szépen egy szintben álljanak. Aztán következik a kötény és a hajra való „bukor” kiválasztása és a kislány pár perc múlva már ragyogó arccal perdül nagyobb testvérei és pajtásai mellé, hogy együtt menjenek a templomba.

A fésülködés már előbb megtörténik és az anya szeme ekkor is mindig a leányain van. Mert a dús haj nem tartozik hozzá a kupuszinai női szépségesezmény fogalmához, hanem mindenekelőtt síma, tojásalakú fejevonulat kíván. Ennek érdekében a lánygyermek haját, ha kell meg is ritkítja az anya. A füle fölött félrehajtja a haját és kis darabon levágja tövig az ollóval. Aztán újra ráfésüli a haját erre a kis tonzurára és befonja „vrikócs”-ba, melynek nem szabad ujjnyinál vastagabbnak lennie és koszorúba tűzi. A fejebúbjára kerül a félkör alakú szalagkokárda — ez a bukor — amely ilyenformán mintegy ellenpontját képezi az állvonalnak. Ez a fejdísz az újabb idők divatja. Régi fényképek tanúsága szerint még háromrétű lapos szalagsokrot viseltek a lányok a fejük tetején.

Az ünnepi dísz teljességéhez tartozik még a rojtos, színes selyemkendő, melyet a vállra vetnek, s a mellen keresztelve hátul a derékon megkötnék. Télen élénkszinű gyapjúkendőket viselnek, mely a télikabátot is helyettesíti. Alatta pedig „trigóblúzt” amit a falubéli „strikker” köt.

A színek, a kupuszinai színek! A ruhadarabok összeválogatásában a színellentétek uralkodnak, a legmerészebb összeállításban. De azért ennek is vannak iratlan szabályai. A színes szoknyák elütő színű belső alábélelése — a pocsívka — meghatározott színek kombinációját mutat, mely hagyományossá vált. A színek évszakok szerint, de lényegében az egyházi naptár időszakainak megfelelően, élénkebbek vagy tompábbak. Harsognak és ragyognak a farsangban és búcsúkor, hogy aztán megszelídüljenek a nagybőjt kék, galambszürke és viola szimfóniában.

A menyecske dísz a brokátbársony fejkendő, amelyet a fityula fölé köt. A kupuszinai asszony házon kívül nem mutatkozik fityulában. Teljesen beborítja azt a plüsskendő, amelynek szélét ugyan-

olyan színű selyemrojt díszíti. Ez is asszonyi mesterség, de nem olyan amihez mindenki ért. Élvezet nézni, mily boszorkányosan járnak Maris ninka ujjai! Ez a duzzadó bájú fiatalasszony naphosszat csomózza a kendőrojtokat a falu számára és asszonytársai szemrebbenés nélkül szedik elő a mély szoknyazsebekből a 2500 dinárt egy-egy darabért. Megdolgoznak érte mindkét részről, kinek mi gondja van rája?

A kupuszinai leányt nem úgy nevelik, mint a virágot az ablakban. Megtanulják és megszokják a kemény munkát kinn a mezőn és a kertekben. Ott hajladoznak, palántálnak, gyomlálnak, kapálnak, kaccsoznak és szedegetnek koratavasztól késő őszig kinn az Angyalosban meg a Tulipánosban, az emberekkel egy sorban. Konyhakertészetük messze földön híres. És hírét messze földre megint csak a kupuszinai asszonyok viszik el. Felkerekednek négyen-ötven a krumpoliszákokkal, káposztával, hagymával, meg egyébbel és elmennek vele nemcsak a közeli nagyvárosok piacaira, Noviszádra, Vinkovcira, hanem Zágrábba, Bródra, Ljubljánába is. Ezeket a messzi utakat nemcsak a jobb piac kedvéért vállalják, hanem azért is, mert sokszor a messzi helyeken jobban tudják beszerezni a hagyományos ruhaviselet szükségleteit. Erre nem sajnálnak semmi fáradságot. Az egyszerűbb otthoni viseletnek is megvannak a hagyományos anyagai és nyomott mintái, és hogy ezeket biztosíthassák, nem restek eljárni Baranyába egy-egy ismert kékfestőmesterhez. Háti batyukban viszik a festeni és mintázni való sárgavásznat, majd pár hét múlva újból mennek a készért. Innen kerülnek ki a margarétás meg tulipános kékfestő kötények, meg a dolgokba való egyszerű szoknyák, amelyeket nem raknak le, csak puhán ráncolnak s csak úgy „bubenyosan” hullámoznak a lábuk szára körül. Nehéz a sok szoknya, bevallják ők is, de úgy segítenek magukon, hogy „felkaszálják”. Igazi asszonyi találmány ez, bár nagy bölcsességre nem vall. A szoknya hosszát megkötőjét többször körülcsavarják a derékon s az utolsó menetet mintegy arasznyival lejjebb, a has közepén vezetik keresztül és úgy szorítják meg, hogy a szoknya (meg alatt a hasfal is) kidomborodik a két kötésvonal között. Azt mondják, hogy így könnyebb a viselet. Meg ha lehajolnak dolog közben, nincs úgy útban a szoknya. Lehet, hogy ez így jó a tapasztalat szerint, de kétségtelen, hogy ez az egyik oka a menyecskék időelőtti elformátlanodásának. Másik oka pedig a rövid öt-hat napos gyermekágy és utána mindjárt újból az erős munka. Már nem kötik be többé a blúzt a szoknyába, hanem szabadon lebeg rajta kívül. A pruszlikot sem gombolják be többé s a keblek elvesztik tartásukat, elereszkednek. Az egykori leánykeblek helye olyan lapos, mintha le volna kötve szorítókötéssel, míg a természetes domborodás levándorol a derékkötés alá. Ez azonban nem csökkenti vonzóerejüket embereik szemében, természetes dologról lé-

vén szó. Abból sem csinálnak nagy gondot, hogy egyik-másik menyecskének a kelleténél talán jobban is megjön a szava az asszonyi sor százféle törődése közepette. Lehet, hogy nem éppen legragygóbb gyöngyszeme a népdalkincsnek, de mindesetre életfilozófiának tanúsága az asszony-emberek pörében az alábbi mulató nóta:

*Sej-haj, ha bemegyek a kocsmába
Feleségem jön utánam kiabálva.
Akkorát kiabál a szája,
Nem hallik a Szurap tamburája
Sej-haj, jó bort iszunk rája!*

Az asszonyok téli szórakozása a „divánozás”. Minthogy Kupuszinán a napi kétszeri evés szokásos, így reggeli 10 órától mintegy délután 3 óráig mentesek a főzés gondjától és ha egyéb elfoglaltság nem akad a házban, akkor felöltöznek és „divánra mennek” az atyafiakhoz, ismerősökhöz. Öt-hat asszony összejön egy háznál — különféle nevű teták, ninkák életkor és rokonsági fok szerint — meg babók — elfoglalják helyüket a kemence körül (amely fölött az „árpádszik” függ kiterítve a rácson) meg az egyéb ülő alkalmatosságokon, aztán sorra jön minden, futja az időből.

— „Nyomkodd mán meg a hátamat Verka, ha mán itt vagy” indítja el a szót valamelyik korosabb teta. S miközben a fiatal menyecske erős kis kezei ügyesen futkosnak a fájós csigolyákon és egy-egy elevenebb rátapintást jóleső nyögések kommentálnak, a háziasszony is körülszerénykedik a tökösréteggel vagy a siskával-sulencával, már ami akad a háznál. A divánozásnak nem lényeges kelteke ugyan az evés-ivás, de azért előkerül ami van, természetes. A divánozásban a hangsúly az élő szón van. A falu élő ujságjának is lehetne nevezni:

— „Meghalt Pilinyi Maris néni. Nyócvankilenc éves volt (Isten nyugosztalja). Hónap lesz a temetése tizenegy órákor.”

— „Túlélte a gyerekeit, csak az onokái meg a dédonokái gyászolják.”

— „Kinek hogy van megírva.”

Az idősebb asszonyok természetesen legszívesebben az elmúlt régi időkről, fiatalságukról beszélnek. Felelevenítik a régi szép emlékeket.

— „Emlékszel még Viktor, amikor egy tepsi kórót megettünk egy ültőhelyünkben?” — mondja Markos Julina néni.

A köztük ülő nem kupuszinai divánozó erős kísértésbe esik, hogy megkérdezze, ugyan miféle kórót ettek tepsiből? De megfegyelmezi magát, bízva az asszonyi bőbeszédűségben, ami már a koral jár. S nem csalódik. Kérdés nélkül is megtudja, hogy régen

a rétest hívták kórónak. Csak akkor zavarodik belé a kupuszinai idiómába, amikor később a Buják Ágota néni mátkaságára terelődik a szó:

— „Amikor én elmátkásodtam, oszt mentünk párosával az utcán vásárnap, csak úgy röpködött körülöttem a sok pántlika. A fejemtül egész le térgyig. A vrikócsomhon vót tűzve hat piros szallag, meg két kék és két zöd. Ollan vótam mint a „trasak”. A fiúgyerekek gyűttek utánunk, oszt kiabálták hogy „kóró, kóró”. A vőlegényem meg belemarkolt a zsebibe, szedte ki az aprópénzt, amit még otthon bekészített, oszt szórta ki a gyerekek közé, hogy elmaradjanak tőlünk.”

Trasak meg kóró. Ezt már nem lehet kérdés nélkül hagyni, mert Ágota néni továbbmenne az esküvő mesélésére. Hát milyen a trasak?

— Olyan, mint amivel a madarakat ijesztik a mezőn, oszt mindenféle rongyokat lebegtet rajta a szél.

— És a kóró?

— Az is csak olyan. Hol is hattam el? Az esküvőnél.

Akkor még nem volt divat a mirtuszkoszorú, meg a fátyol. Az én fejemen még „korona” volt, még megvan a fénykép róla. Gyöngyökből, viaszvirágokból vólt csinyálva s közbü vótak ezüst toklászok, amik rezegtek rajta. A babóm meg tanított:

— „Csak arra vigyázzál te, hogy amikor kifele gyűttök a templombul, te lépj ki elsőnek. Akkor te leszel az első a házban. De még biztosabb az, hogy amikor majd egyedül marattok az uraddal, oszt vetközni kezdtek, mindég csak azt nézd, hogy amikor ő letesz egy darabot, te arra tedd rá a tiedet. Amikor leteszi a kalapot, tedd rá a fityuládat. A kabátra a pruszlikotad. Mindíg a tiéd legyen fölül. Akkor minden úgy lesz, ahogy te kívánod”.

— Aztán úgy volt-e?”

— Nem mondom hogy nem, hogy meg ne fogja a dicséret. Amikor indultunk a templomba, a vőlegény két keze csuklójára kék szalagot kötöttek és csak akkor ódozták le róla, amikor a menyasszonytáncra került a sor. Akit így megkötnek, az sohse hagyja el az asszonyát.

— De ma már nem hisznek ilyenekben, ugye?

— Hisznek-e vagy sem, maguk se tudják. Nem is fontos hogy higgyenek, elég, ha megcsinájják. Azért az ezüstpénzt még ma is beleteszik a menyasszony cipőjébe, hogy azon járjon, „rosszra” ne gázoljon. Amit mán nem tudnak a fiatalok, azér vannak ott az öregasszonyok, hogy gondoskodjanak arról, ami szükséges. A divatos mirtuszkoszorú mögé is odakötözik a keresztes rutát, oszt úgy teszi a menyasszony fejére. Távoltartja a rosszakat. Ártani nem árt, az biztos.”

De azért nem lehet mindent az öregasszonyokra bízni. Maga a menyasszony is meg kell állja a próbát. Amikor belép az ura házá-

ba, két kezébe két gyertyát meg két brána-kalácsot tart, a hóna alatt meg két üveg bort. S mindezt úgy kell bevinnie, hogy le ne essen egy sem. Ettől függ a szerencséje a házasságban. Vigyáz is az újasszony, hogy a küszöbön (meg az izgalomban) meg ne botoljon. S ha mindenen szerencsésen túlesik, akkor megjön még hozzá a bátorság, ami lánykorában hiányzott.

— Bizon, bátrabbak vótak régen az asszonyok is, — veszi át a szót Julina Pálné.

„Valamikor régesrégén háború volt itten. A kutyafejű tatárok jártak itten. Akkor még víz volt az egész falu körül a lapájon, ott ahun most az „angyalosok” vannak. Azon túl ladikkal jártak át a kupuszinaiak, mer elmentek a tatárok elül a faluból. Likakat vágtak a domb oldalába, ott húzóttak meg. Csakhogy ott nem lehetett kenyeret sütni, az vót a baj. Azér oszt a menyecskek — mán a bátrabbja — éccaka hazajártak a faluba, hogy megsüssék a kenyeret. De sietni is kellett, hogy mire megvirrad, mán ott legyenek a ladiknál, hogy visszavigye őket. Meg a kenyereket. Azok a kutyafejű tatárok pedig begyúgták az órukat a földbe oszt kiszagulták, hogy ki merre jár? Akkor oszt kiájtottak a sötétben az asszonyok után.

„Kata-a-a! Mara-a-a! — Merre vattok?”

Egy menyecske éppen be akart szállni a ladikba a kenyerekkel, mikor ott termett előtte egy kutyafejű tatár. De nem ijedt meg az asszon, hanem a sütőlapáttal úgy fejbesújtotta a tatárt, hogy kettőbe esett a feje. Aztán gyorsan beszállt a ladikba és átment a vízen a csalágyáhon, akik ott várták a domb alatt.”

Vajjon honnan származik ez a szájhagyomány? Hiszen Kupuszina mindössze háromszáz éves település! Óslakossága a Sárközből meg a Palócföldről települt át ide. A tatár-idők őslélményei és a mai település földrajzi helyei békésen megférnek egymás mellett. Az eredeti lakóhelyek közül a Sárköz vizenyős-mocsaras vidéke lehetett a bölcsője ennek a mesének. Elgondolkoztató az „angyalos” szó is, ahogyan a kupuszinaiak a Duna régi medrének iszapos termőföldjeit nevezik. Mintha a lápi tündérek neve kísértene a múltból. Avagy talán a Dunamenti fűzfákon füttyülő rézangyal? A füzesekekhez mindig titkos képzeteket kapcsolt a primitív szemlélet.

— Mi hír járja a boszorkányokról? Vannak-e vagy voltak-e valaha?

— Azt csak a plébános úr tudhatja, mer ő látja őket az éféli misén, amikor kifordul az oltártól a szencséggel. Még az öreg pap cselédje tutta, hogy némelyiknek akkora szarva vót, hogy amikor kifelé ment a templomból, csak úgy fért ki az aiton, ha ódalt fordult. Rájuk is üzent az öreg pap, hogy addig be ne tegyék a lábukat oda, amíg bünbánatot nem tartanak. Meg aztán a régi kántort (aki még az öreg Sturc előtt vót) bosszúból kifordították a kosiból, amikor vitte vóna a postát Zomborba. Azér, mer nem akarta nekik orgonálni a „dikicát” az éféli misén. A dikica, amire a bo-

szorkányok táncolnak. Hát megemlegette a kántor, mer hónapokig feküdt a lábával oszt mindenféle csontok gyüttek ki belőle. Vót abban még halcsont meg libacsont is.”

— Mesebeszéd vót a, kitanáták, merhogy akkór még nemvót rögöny oszt nem tutták megállapítani hogy kinek mi a baja. Ha lettek vóna boszorkányok, akkor most is vónának — jegyzi meg Trezi ninka.

— Nem is érdemes beszélni róla.

— Lehet igazi történetet is beszélni. Biztosan történtek olyan dolgok is a fáluban, amiről sokáig beszéltek. Vagy tán nótát is csináltak róla.

— Igencsak elfelejtetődött mán, mert ritkán emlegették.

*„Mi történt a bácskerteszi széríbe,
Legszebb legény beleesett a gépbe.
Siralmába, fájdalmába azt mondta,
Jaj istenem, álljon meg a masina.*

*Mire a gépész úr meghallotta
Sírás közben a gépet megállította ...*

Sántit kissé, majd végleg elakad a kupuszinai ballada. Emlékezetfoszlányokból nem sikerül kikerekíteni az egykori tragédiát, melyet ma ridegen „üzemi baleset” rubrikában könyvelne el a munkafelügyelőség.

Még egy töredék merült fel a feledés emléktemetőjéből, Julina Pálné ajkán:

*„Kupuszinai árpatarló de széles
Arra megy a kis pacsirta, beszédes.
Sírva mondja Kiss Juliska anyjának
Hirtelen lett halála a lányának.”*

— Hiába no, nem tudom tovább. Hanem Forgács Örzse alighanem tunná. Amott lakik a túloldalon, negyedik ház ide.

Szedelőzködnek az asszonyok, oszlik a diván. Három óra, haza kell menni az aprójószágot etetni, meg főzni estére.

A városi jövevényt azonban nem hagyja nyugodni a Kiss Juliska esete. Benéz még a Forgács-portára. Ügylátszik kedves emberek, mert meg se várják míg bekopog az ajtón, szaladnak ki elébe. Erzsébet meg a menyé:

— „Tán maga is a kutatók közül van, akiket kidoboltak? Nálam ugyan kutathat, de megmondom előre, hogy úgyse tanál semmit. Nem rejtegetünk mink semmit, hiába is keres.”

E szavak a községi népbizottság tájékoztató hirdetményének hatása alatt érlelődtek. Azt hiszik, hogy házkutatás készül.

— „Egy régi ének után járok, amit már kevesen tudnak a faluban. Azt hallottam, hogy maguk tudják.”

— „Asse. Tőlem nem tud meg semmit.”

Kiss Juliskára ennélfogva nem akadt tanúság.

A koradélutánból hirtelen estébehajló szürkületben mindenfelé füstölnek a kémények és inycsiklandozó illatok úsznak a levegőben a konyhák tájékán. Ezek az illatok tanúságai azoknak a kalóriaszimfóniáknak, melyeket az asszonyok komponálnak a konyhákban és amelyek tálakban és lábasokban megtestesülve ilyen mondásokra ihletik embereiket:

— Friss lepény harmatos szőlővel, legjobb a világon.

— Aki piros akar lenni, káposztát kell annak enni.

— Teli gyomorral nem jó lefeküdni, de még rosszabb üressel. Korán vacsoráznak, úgy öt óra tájban. Így a gyomor teltsége éppen az arany középúton van, mire lefekvésre kerül a sor.

Felsorolni is sok volna azokat az ételfogásokat, amelyekbe mintegy összesűritik az egész földi jólétet. A legegyszerűbb ételnek is különleges kupuszinai zamatot ad az a sokféle jó, amit belétesznek: füstölthús, kolbász, szalonnadarabok, tejfel izesítik a rántásos levekeseket is. Húslevesük folyékony arany. A csipetkés csirke, bennefőtt „nagyhaluskákkal”, amelyeket étkezés előtt étvágygerjesztőül nyújt a gyerekeknek meg az apjuknak Fridrikné Koleszár Franci, becsületére válik a készítőjének, meg annak is, akitől tanulta.

Mint maga Ceres a bőség szarújából, úgy ontja a nyútott rétesre a belévalókat: olvasztott zsírral, tejföllel locsolja, azután végigrajta egy kolbásznyi vastagságú szilvalekvárcsíkot, majd megszórja jó liternyi cukros mákkal, mazsolával. Így születik a híres kupuszinai „maakosrétes”, melybe belevész a nagykés a felvágáskor, olyan vastag.

Forr a tésztafőzővíz, hányják a cigánykereket benne a kereszt jele alatt beledobált barátfülék (óh, az idén csak egy mázsa szilvából főztünk lekvárt!) hogy mikor kikerülnek, meghemperedjenek cukros mákban és igazi kupuszinai „maakosperka” legyen belőlük.

Készül a komatál, az asszonyi szolidaritás tanúsága. A komatálkendőbe szépen bekötve és a komaüvegbe töltött borral egyetemben kerül a gyermekágyas asszonyhoz három napon át az erőtadó húsleves metélttésztával, bennefőtt hússal, a pecsenyék, a mákosrétes, aprósütemények és dunsztosok. Mert minden asszonynak eljöhét egyszer a nehéz órája.

— „Szabad-e megnézni a kisbabát?”

— Hogyne szabadna, csak meg ne verjétek szemmel, és el ne vigyétek az álmát.

— Phi, phi! Hogy meg ne igézzem!

A köpés — a legősibb démonelhárító gesztus — elmaradhatatlan még ma is. A pólyapárnán egyébként a rózsfűzés is ott van keresztbevetve, hogy a „rosszak” ki ne cseréljék a gyermeket. Nem tréfadolog ez, látnivaló abból, hogy ma is van a faluban néhány „váltott gyermek”. A csorgónyálú, bambán bazsalygó, érthetetlen szavakat motyogó gyengeelméjűeket tartják annak.

Sok gond és baj van a kisgyerekekkel míg felnő. Kupuszinán nincs községi orvos. Sokgyermekes idősebb asszonyok tanácsára és tudományára hagyatkozik a fiatal, tapasztalatlan menyecske. Mert minden apróságért nem szaladhat Zomborba.

— „Ki van csattogva a szája a kicsinek, nyáladzik erősen? Csakis birsalma csutáját főzzél neki, Verkám, oszt mártsd belé a lúdtollat és avval kenegesd a szája szélét.”

Ha ez nem segít, segít a Babka Ruzsa néni orvossága. Olyan még nem volt a faluban, akinek ne használt volna, akár kicsinek, akár nagyoknak. Nem titok az, nem babona, hanem tapasztalat mutatja. Anyjától tanulta, az meg az öregapjától, Nagyfejeő Páltól, aki veszettség elleni orvosságot is tudott csinálni, amikor még nem volt Pasteur-oltás. A Ruzsa néni szájfájás-elleni orvossága színmézbe kevert kerti rutából meg zsályából készül egy kis kékkő hozzáadásával. Háromszornál többet nem kell bekenni vele, mert legtöbbször már kétszerre is elmulasztja a bajt.

Ha nem tudni mi a baja a gyermeknek, akkor meg kell tudakolni. Ez is az asszonyok dolgához tartozik. Férfiember ilyenkor csak útban van. Megvárják, míg elmegy hazulról. Vagy pedig kiküldik valami ürüggyel külső munkára a fészerbe, istállóba. S amint kiteszi a lábát, előkerül a bögre víz, meg a kanál. Föléje hajolnak a fityulák. Mérik a vizet kanalanként, egyik bögréből a másikba. Számolják:

— Egy-kettő-három-négy-öt.

Most vissza, a másiktól az egyikbe:

— Egy-kettő-három-négy-öt-hat!

— No ládd, mondtam én, hogy meg van verve szemmel. Ugye hogy több lett egy kanállal? Világosan megmutassa!

Ilyen elméleti alapokon nyugszik tehát a gyakorlat. Következik a szénvetés. Kilenc szem izzó faparázs, három Miatyánk, három üdvözlégy, három Hiszekegy... kész a patika. A hunyorgó parázsszemeket belevetik egy pohár vízbe. Sisteregve forognak a tetején, míg el nem merülnek. Akkor megmossák a vízzel a szemmelvert ábrázatát (gyerek, borjú, malac, csikó, egyremegy!) itatnak belőle egy kortyot és a maradékot az ajtó mögé öntik. Mint ahogy az ajtó megfordul a sarka körül, úgy fordul meg a betegség is.

Egészségügyi tanfolyamszervezők figyelmébe ajánlható, hogy hol kell kezdeni a felvilágosítás munkáját, igaz, nem valószínű, hogy ez a korosztály valaha is fog egészségügyi tanfolyamra járni.

Guzsvány Örzse néni se járt soha, mégis senki sincs a faluban, aki úgy helyre tudná igazítani a kificamodott tagokat, mint ő. Csak megtapoagtja és mindjárt megmondja, hogy törött-e a csont, avagy csak kiment a helyéből? Törött csonthoz nem nyúl, küldi Zomborba a doktorhoz. De a kibicsaklott bokákat, kimarjult csuklókat csak ő keni-nyomogatja helyre szappanyos kézzel meg Isten segítségével, amióta Szmolenicki Jóska batya elhalálozott. Tíz-tizenöt év óta egyszer sem lett kellemetlen eset belőle. Pedig soha életében nem látott egy anatómiai ábrát sem az emberi test szerkezetéről. Ügylátszik östehetség. Fekete kendőt visel, nem kalapot.

Este van.

Elpihennek a szorgalmas ügyes asszonykezek.

Fogason függnék az ezerráncú szoknyák.

A láthatatlan zsebek befelé fordítják titkaikat.

Küszöb előtt sorakoznak a klumpák.

Szegre akasztva alszik egy kalap.

Tetejére dobva virraszt egy fityula.

Másnap megy tovább az élet a maga útján. Lakodalom, keresztelő, bölcső és koporsó.

Pilinyi Maris babó örökre elpihent már. Temetésre szól a hang. A ragyogó napsütéses téli délelőtt kicsalja az öregasszonyokat a kemencék mellől. A nap mintha gúnyolódni akarna a halállal, bemosolyog a halottas szobába is, végigtáncoltatja sugrát a bútorokon. Csak a fekete kendővel letakart tükrön török meg ereje és haldokolva enyészik el rajta.

A halott öregasszony összekulcsolt ujjai közt hófehér keszkenő. Tenyeré mélyében lapul a „révpénz”. Kell az majd a réven, ha át akar menni a másvilágra. Mert akinek nincs pénze, azt nem viszi át a révész. Ott kóborol a lelke és hazajár számonkérni a mulasztást. Így hiszik ezt, noha ez nincs benne se a katolikizmusban se a bibliában. De ki lát bele a lélek óceánjainak mélységeibe?

A halottak körül minden dolog az asszonyoké, így a révpénz is. Mindenkinek eljön egyszerre a végső órája és mit lehet tudni? Még egy lélek se jött vissza azt mondani, hogy nem kell a révpénz. Ezért megnyugtató ha odateszik. Jó arra a régi dénár meg a bankó is. odaát mind érvényes. Vagy ki tudja, talán már Kháron is devizával dolgozik?

A halottat kiviszik a temetőbe (ez az egy dolog már nem az asszonyok, hanem erős férfivállak dolga) s az élet megy tovább.